

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jan Liška

**Dvě cesty Machiavelliho z italské krize
(Vladař a Rozpravy)**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Jan Liška**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.**

Rok obhajoby: **2012**

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu uvedené v Seznamu literatury a zdrojů.
2. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 54091 znaků s mezerami.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 31. 7. 2012

Jan Liška

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, CSc. za cenné připomínky a za konzultování práce i v průběhu léta.

Bibliografický záznam:

LIŠKA, Jan. *Dvě cesty Machiavelliho z italské krize (Vladař a Rozpravy)*. Praha, 2012. 40 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Abstrakt:

Bakalářská práce *Dvě cesty Machiavelliho z italské krize (Vladař a Rozpravy)* se zabývá dvěma hlavními díly Niccola Machiavelliho *Vladařem a Rozpravami o prvních deseti knihách Tita Livie* jako reakcí na soudobou politickou krizi v Itálii přelomu 15. a 16. století. Itálie, kde právě vrcholila renesance, byla v té době ekonomicky a kulturně nejvyspělejší oblastí Evropy, přesto se velká část poloostrova ocitla pod nadvládou cizích panovníků, což velice trápilo florentského a italského patriota Niccola Machiavelliho. Spisy *Vladař* a *Rozpravy* nabízí každý zcela jiný způsob jak se s italskou krizí vypořádat. Zatímco ve *Vladaři* hledá Machiavelli cestu z krize pomocí vlády jediného vladaře jedinečných schopností, v *Rozpravách* dává přednost republikánskému zřízení, ve kterém osobnost výjimečného vladaře de facto nahrazují pevné republikánské instituce a zákony. Cílem této práce je za pomoci komparace obou spisů zasazené do historicko-politického kontextu představit obě Machiavelliho cesty z italské krize a posoudit, které on sám nakonec dával přednost.

Abstract:

At the end of 15th and the beginning of 16th century, Italy found itself in a deep political crisis. Although Italy was the most developed part of Europe at that time both culturally and economically, large parts of the peninsula were under direct

influence of foreign powers. As a great Florentine and Italian patriot Machiavelli was greatly saddened by development and reflected this situation in his writing. Two greatest pieces of his work *The Prince* and *Discourses on Livy* each offer a different solution to this crisis. In *The Prince* Machiavelli tries to find a way back to Italy's lost freedom and greatness through one extraordinary man – the prince, while in *Discourses* he concludes that only republican institution and just laws can be the solution. This paper aims to introduce both of these solutions presented by Machiavelli and by comparing them within the correct historical-political context ultimately decide which one of them would Machiavelli himself favour.

Klíčová slova:

Italská krize, Vladař, Rozpravy

Keywords:

Italian crisis, The Prince, Discourses

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut politologických studií

Katedra politologie

Projekt bakalářské práce

**DVĚ CESTY MACHIAVELLIHO
Z ITALSKÉ KRIZE (VLADAŘ A
ROZPRAVY)**

Jméno: Jan

Příjmení: Liška

Ročník: 2.

Akademický rok: 2010/2011

Konzultant: Doc. Phdr. Rudolf Kučera, CSc.

1. Úvodní část

1.1. Vymezení tématu, odůvodnění jeho výběru a cíle práce

Na počátku 16. století, kdy Niccolo Machiavelli (celým jménem Niccolo di Bernardo dei Machiavelli) ponejvíce působil, se Itálie nacházela v hluboké krizi. Země byla roztržena do množství menších státních útvarů a silný vliv v ní měli francouzští a španělské panovníci. Machiavelliho, který byl především italským vlastencem, tento stav velice roztrpčoval, zejména proto sepsal svá dvě stěžejní díla *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie* a *Vladař*. V těchto knihách, které jsou míněny především jako rady pro vládců, se Machiavelli zamýšlí nad tím, co je třeba učinit, aby stát fungoval. V *Rozpravách nad prvními deseti knihami Tita Livie* se Machiavelli zamýšlí nad republikánskou formou vlády, zatímco ve *Vladaři* se věnuje autokraciím, nebylo knížectvím. Machiavelliho hlavním přínosem, pro který bývá považován za jednoho ze zakladatelů politické vědy, je jeho přesvědčení o nutnosti zkoumat politiku takovou jaká je a ne takovou jaká by měla být a podle toho jednat.

Machiavelli je v dějinách politického myšlení zejména pro takzvaný machiavellismus, tedy jakousi doktrínu, že panovník je oprávněn použít jakýchkoliv prostředků sloužících k udržení moci. Machiavellismus je ovšem z velké části dezinterpretací Machiavelliho *Vladaře*, Machiavelli v něm sice skutečně říká, že někdy musí panovník sáhnout k drastickým prostředkům, zároveň však dodává, že jeho ideálem by vždy měla být shovívavost a lidskost. Toto obecné povědomí o machiavellismu, díky němuž bývá Machiavelli znám jakožto proponent autokratické vlády zároveň zcela ignoruje Machiavelliho druhé velké dílo *Rozpravy nad prvními deseti knihami Tita Livie*, v němž se zabývá republikánskou formou vlády.

V bakalářské práci se zaměřím na správné pochopení *Vladaře* a na jeho porovnání s *Rozpravami nad prvními deseti knihami Tita Livie*. Tyto dva spisy rozeberu a porovnáám

jakožto dvě možné cesty z krize, ve které se renesanční Itálie nacházela. Buďto cestou utvoření italské republiky po antickém vzoru jak se tím zabývá v *Rozpravách nad prvními deseti knihami Tita Livie* nebo sjednocením Itálie pod vládou jednoho knížecího rodu, jak navrhuje ve *Vladaři*.

1.2. Výzkumné otázky a hypotézy

a) Machiavelli jakožto republikán

Niccolo Machiavelli strávil část života ve službě Florentinské republiky, díky čemuž upadl po návratu panovnického rodu Medicejských v nemilost a ztratil všechny vládní funkce. Byl tedy Machiavelli navzdory všeobecnému povědomí spíše republikánem? Jak se jeho působení za Florentinské republiky projevilo na *Rozpravách o prvních deseti knihách Tita Livie*?

b) Machiavelli a machiavellismus

Je-li machiavellismus dezinterpretací *Vladaře*, jak jsem naznačil v úvodní části, jak by měl tedy být vladař správně chápán? Do jaké míry je skutečně *Vladař* produktem cynického pragmatismu? Jakými ctnostmi by podle Machiavelliho měl panovník oplývat?

c) Dvě cesty z italské krize

Je tedy Machiavelli spíše proponentem republikánské nebo autokratické formy vlády? Nebo snad považuje formu vlády za vedlejší, když povede ke sjednocení Itálie?

1.3. Metoda zpracování tématu

Niccolo Machiavelli své hlavní teze ohledně republikánské vlády představil v *Rozpravách nad prvními deseti knihami Tita Livie* a ohledně autokratické vlády ve *Vladaři*, práce bude tedy v první řadě detailním rozbořením těchto dvou spisů. K jejich správnému a důkladnému

pochopení ovšem použiji množství sekundární literatury. V bakalářské práci se budu také zabývat Machiavelliho životem a veřejným působením, abych mohl lépe pochopit motivy, které stojí za myšlenkami jeho dvou klíčových spisů.

2. Předpokládaná osnova práce

Úvod

Stat'

1. Život a veřejné působení Machiavelliho
2. Rozpravy, Italská republika
3. Vladař, machiavellismus, Italské království
4. Dvě cesty z italské krize

Závěr

3. Předběžný seznam literatury a zdrojů

Jedná se pouze o předběžný seznam, seznam literatury se bude pravděpodobně měnit a určitě se bude rozrůstat během vyhotovování bakalářské práce.

3.1. Primární literatura

MACHIAVELLI, Niccolo. *Vladař ; Úvahy o umění válečném ; Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livie*. Přel. Josef Hajný. Praha: Argo, 2001. 343 s.

3.2. Sekundární literatura

PREZZOLINI, Giuseppe. *Život Niccola Machiavelliho: učitele vladařů*. Přel. Jaroslav Zaorálek. Praha: FAUN, 1999. 137 s.

WHITE, Michael. *Machiavelli: Nepochopený muž*. Přel. Gerik Císař. Praha: BB/art, 2006. 294 s.

BOCK, G.; SKINNER Q.; VIROLI M. (eds). *Machiavelli and republicanism*. New York: Cambridge University Press, 1999. 316 s.

GRAMSCI, Antonio, *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu*. Přel. Lubomír Sochor. Praha: Svoboda, 1970. 395 s.

STRAUSS, Leo. *Thoughts on MACHIAVELLI*. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. 345 s.

STRAUSS, Leo. *Niccolo Machiavelli*. In STRAUSS, Leo. *Eseje o politické filosofii*. Sestavil a předmluvu napsal Aleš Havlíček. Přel. Michal Mocek, Václav Sochor, Jan Šindelář. Praha: OIKOYMENH, 1995. 111 s.

HALE, J.R.. *Machiavelli and the Self-sufficient State*. In THOMSON, David (ed.). *POLITICAL IDEAS: The study of the most significant and fundamental ideas of eminent European political thinkers of the last five hundred years*. Londýn: Pinguin Books, 1990. s. 22-33.

ANTON, Michael. *Of Conquest: An interpretation of Chapters 3-5 of Machiavelli's Prince*.
Perspectives on Political Science, roč. 38, č. 1. s. 33-46. (z databáze EBSCO host)

Obsah:

Obsah.....	1
Úvod.....	2
Analýza literatury.....	4
1. Historicko-politický kontext.....	5
1. 1. Itálie za Machiavelliho života.....	5
1. 2. Život a veřejné působení Niccola Machiavelliho.....	9
2. Machiavelliho politická filosofie a její interpreti.....	12
2. 1. Základy Machiavelliho filosofie.....	12
2. 2. Intepretace Machaiivelliho.....	14
3. Vladař jako cesta z italské krize.....	15
4. Rozpravy jako cesta z italské krize.....	18
5. Dvě cesty z italské krize.....	22
Závěr.....	23
Summary.....	24
Bibliografie.....	25

Úvod:

Tématem bakalářské práce jsou dvě Machiavelliho cesty z italské krize. Itálie Machiavelliho života, tedy konce 15. a první čtvrtiny 16. století, se ocitla v hluboké krizi. Prestiž a prosperita, jež italské státy zažívaly ještě o čtvrt století dříve, byly pryč. Značná část poloostrova se ocitla pod přímou nadvládou nebo alespoň vlivem barbarů, jak Machiavelli spolu s většinou vzdělaných renesančních Italů nazýval cizince, a přeživší italské státy měly daleko do své bývalé slávy. Niccolo Machiavelli, který dnes bývá označován za jednoho ze zakladatelů moderní politické vědy, tuto situaci těžce nesl a ve svých dvou největších filosofických dílech *Vladař* a *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia* se mimo jiné především snaží najít cestu z tehdejší italské krize. Spisy *Vladař* a *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia* nabízí ale každý jiný způsob, jak se s krizí vypořádat. Zatímco ve *Vladaři* sází Machiavelli na vládu jediného výjimečného muže, *Rozpravy* jsou spisem jasně preferujícím republikánské zřízení.

Niccolo Machiavelli bývá kvůli svému na svou dobu revolučnímu realistickému přístupu k politice někdy považován za prvního politologa. Již z toho je vidět, že jeho spisy jsou dílem naprosto zásadního významu. Když tedy k jejich významu přidám ještě velkou kontroverznost a mnohoznačnost Machiavelliho díla, není žádným velkým překvapením, že se jedná o jednu z nejzmapovanějších oblastí politického myšlení. O Niccolu Machiavellim a jeho díle něco napsal téměř každý, kdo se politickou filosofií zabývá. Z toho důvodu existuje jak v českém, tak v anglickém a i v téměř každém dalším, minimálně evropském, jazyce množství sekundární literatury. To ovšem neznamená, že už by na jeho díle nebylo co zkoumat a objevovat. Zásadní rozpor mezi *Vladařem* a *Rozpravami* totiž nabízí celou řadu možných interpretací (viz kapitola 2. 2.). Navíc se i s odstupem pěti století stále daří nalézat nová fakta a spojitosti, důkazem budiž některá zjištění takzvané cambridžské školy okolo Quentinna Skinner (např. Skinner 1999). Z toho důvodu bych chtěl do této debaty přispět svou bakalářskou prací, ve které se ovšem nesnažím o další kompletní interpretaci Machiavelliho díla, ale zaměřuji se vyloženě na rozpor mezi *Vladařem* a *Rozpravami*. Dnešní badatelé se navíc zaměřují především na spojitosti Machiavelliho politického myšlení a dnešních republikánských režimů, zatímco já se ve své práci dívám na Machiavelliho *Vladaře* a

Rozpravy jakožto řešení dobové italské krize, téma, které je dnes do určité míry opomíjeno. Z toho důvodu věřím, že tato práce může být pro celkové zkoumání Machiavelliho přínosná.

Cílem této práce je představit obě Machiavellim nabízené možnosti řešení italské krize a posoudit, které by sám Machiavelli nakonec dával přednost, a zda byl tedy nakonec spíše republikánem, nebo zastáncem autokratického politického zřízení. V práci se pokouším o co nejobektivnější odpověď na zadanou výzkumnou otázku, ale jak je tomu u Machiavelliho typické, žádná z interpretací části jeho děl nemůže být pokládána za nevyvratitelnou, tu mojí nevyjímaje.

Z metodologického hlediska se jedná především o komparaci Machiavelliho *Vladaře* a *Rozprav o prvních deseti knihách Tita Livie*. V analýze obou děl se zaměřuji především na vzájemné odlišnosti zejména ve vztahu k řešení dobové italské krize. K dovysvětlení myšlenek obou děl samozřejmě používám sekundární literaturu a velká část mojí argumentace se odvíjí i z historicko-politického kontextu, což je ostatně důvod, proč se mu v práci věnuji tak obsáhle.

Práce je členěna do pěti kapitol. V první kapitole se zabývám historicko-politickým kontextem Machiavelliho života. Tato část práce je relativně obsáhlá, protože věřím, že pochopení toho, na co přesně ve svých spisech Machiavelli reagoval, je klíčové pro pochopení jeho politického myšlení jako takového. Druhá kapitola krátce představuje Machiavelliho filosofii, tedy ty její části, které jsou *Vladaři* a *Rozpravám* společné a stručně nastiňuje i hlavní interpretace Machiavelliho díla. Třetí kapitola pojednává konkrétněji o *Vladaři*, zatímco čtvrtá stejným způsobem rozebírá *Rozpravy*. V obou kapitolách se snažím především oba spisy projektovat na řešení italské krize a domyslet do konkrétna, jak si to asi Machiavelli představoval. Poslední pátá kapitola se pak snaží pomocí zjištěných skutečností a přijatých interpretací zodpovědět samotnou výzkumnou otázku práce – kterému řešení italské krize dával Machiavelli přednost.

Analýza literatury:

Jako primární zdroj pro svou práci jsem použil *Úvahy o vládnutí a vojenství* (Machiavelli 2001), což jsou vlastně *Vladař*, *Úvahy o umění válečném* a *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia* vydané v jedné knize v překladu uznávaného překladatele z italského Josefa Hajného. *Vladař* je umístěn na začátku knihy a *Rozpravy* na konci. Cituji-li tedy z této knihy do strany 100, jedná se o citaci z *Vladaře*, nad 100, respektive 155, jedná se o citaci z *Rozprav*. K vypracování úvodní kapitoly zabývající se historicko-politickým kontextem dobové Itálie a Machiavelliho životem používám *Dějiny Itálie* Giuliana Procacciho (Procacci 1997) a tři Machiavelliho biografie *Machiavelli nepochopený muž* (White 2006), *Machiavelli Die Schule der Macht* (Marcu 1999) a *Život Niccola Machiavelliho učitele vladařů* (Prezzolini 1999). Poslední z nich je psaná silně beletristickým způsobem a obsahuje kapitoly nazvané například Niccolův smích (Prezzolini 1999: 6-7), nicméně vzhledem k tomu, že se v podstatných faktech shoduje s ostatními dvěma, rozhodl jsem se ji přesto použít. Informace o Titu Liviovi jsou pak převzaty z webu holandské historičky Jony Lenderingové (Lendering – odkaz 1). Při hledání vhodné sekundární literatury jsem narazil na celou řadu titulů přicházející s množstvím interpretací Machiavelliho díla. Některé z nich působily z dnešního pohledu poněkud nepravděpodobně, dvě z nich jsem se rozhodl pro zajímavost uvést (Bauer 1940; Dolgov 1986). Většinou však pracuji s dvěma skupinami titulů, a sice těmi, které mají blíže k interpretování Machiavelliho spíše skrze *Vladaře*, a s těmi, které naopak zdůrazňují *Rozpravy* a republikánskou tradici. Do první skupiny patří zejména *Thoughts on MACHIAVELLI* (Strauss 1978), *Eseje o politické filosofii* (Strauss 1995), *The Western Intellectual Tradition: From Leonardo to Hegel* (Bronowski; Mazlish 1963), *Machiavelli and the Self-sufficient State* (Hale 1966) a *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu* (Gramsci 1970). Z druhé skupiny zdůrazňující především republikanismus v Machiavelliho díle čerpám nejvíce z několika statí ze dvou sborníků, a sice *Machiavelli and Republicanism* (Bock; Skinner; Viroli 1999) a *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií* (Znoj; Bíba a kol. 2011). Na podporu obou těchto názorových skupin používám ještě další zdroje z odborných periodik, jejich plný seznam se nachází v bibliografii.

1. Historicko-politický kontext

Pro pochopení Machiavelliho díla je naprosto klíčové se důkladně seznámit s jeho životem a s dobou, ve které působil, a pro kterou také psal. Machiavelliho dílo je totiž produktem v renesanci znovu nalezené víry v člověka. Jenže už pár let poté, co Machiavelli dopsal svého *Vladaře*, vypukla v Německu reformace a katolická protireformace na sebe nenechala dlouho čekat. Průvodním jevem obou těchto hnutí byl silný návrat zbožnosti, který způsobil to, že Machiavelli byl po několik století považován za antikrista a jeho dílo bylo misinterpretováno. Přestože dnešní člověk je zbožnému baroknímu vzdálen možná ještě více než člověku renesančnímu, značná část pověr a mylných výkladů Machiavelliho přežila do dnešního dne. Z tohoto důvodu je obzvlášť důležité si uvědomit, že Machiavelli psal především pro své současníky Itálie počátku 16. století, a seznámit se s historickým kontextem.

1. 1. Itálie za Machiavelliho života

Niccolo di Bernardo dei Machiavelli žil v letech 1469-1527. Za jeho života došlo v Itálii k řadě bouřlivých událostí od sporů mezi italskými státy přes výboje bojovných papežů po vpády cizích mocností, které všechny ovlivnily jeho život a názory. Machiavelliho Itálie – Itálie vrcholné renesance – byla totiž nejbohatší a nejrozvinutější částí Evropy, která však postrádala silnou centrální vládu, a tak pochopitelně přitahovala pozornost agresivních evropských panovníků.

V době Machiavelliho narození v roce 1469 panoval v Itálii relativní klid. Již v roce 1454 byl totiž uzavřen mír v Lodi, který ukončil konflikt mezi Milánem a Benátkami, a který vytvořil určitou mocenskou rovnováhu v severní Itálii. Oba státy pak vytvořily Italskou ligu, k níž se v roce 1470 připojila Florencie – Machiavelliho město – a záhy poté také Církevní stát a Neapolské království. Tato liga se zavázala k společné obraně Itálie proti cizím nepřátelům, ovšem její hlavní přínos spočíval především v udržování rovnováhy a stability mezi členy ligy a ve zbytku Itálie. Tento systém fungoval až do devadesátých let 15. století. Velkou zásluhu

na tom měl faktický vládce Florencie Lorenzo Medicejský vládnoucí v letech 1469-1492, neboť Florencie za jeho vlády často představovala pověstný jazýček na vahách, který rozhodoval vzniknuvší spory a udržoval rovnováhu (Procacci 1997: 92-98). Schopný a rozhodný Lorenzo, symbol stability a prosperity dob Machiavelliho dětství, se později stal jedním z předobrazů Machiavelliho *vladaře* (Marcu 1999:29-37). Lorenzova politická zdatnost a role v Italské lize se projevila už v roce 1471, když se nový papež Sixtus IV. rozhodl získat pro Církevní stát Romaňu, na což mu ovšem jeho bankéř Lorenzo de Medici odmítl půjčit s odůvodněním, že by taková sobeckými cíli vedená akce destabilizovala celý region. Sixtus IV. zuřil, nicméně musel ustoupit a v Itálii se díky tomu podařilo udržet mír a relativní stabilitu. Papež Lorenzovi nic nezapomněl a v roce 1478 vzešel z kruhu jeho nejbližších spolupracovníků pokus o atentát na Lorenza, během něhož zahynul jeho bratr Giuliano (White 2006: 43-44). Vinou tohoto pokusu o atentát, o kterém se později Machiavelli rozepsal na několik místech ve svých spisech, málem propuknul celoitalský konflikt, který se ovšem Florencii opět podařilo zažehnat (Procacci 1997: 97).

Medicejští, jejichž vzestup začal v roce 1397 založením banky Medici, de facto vládli ve Florencii od dob děda Lorenza Medicejského Cosima. Formální republikánské instituce platné od konce 13. století, byly sice ponechány v platnosti, nicméně od roku 1434 lze mluvit o vládě jednoho člověka (Procacci 1997: 70-71). Význačná role Florencie v udržování míru a stability v Itálii však nepramenila jenom z moci bankéřského rodu Medicejských, ale i z vysoké vážnosti, ve které ji měly ostatní italské státy díky jejímu kulturnímu prvenství. Vždyť právě z Florencie pocházeli mimo jiných i Dante, Petrarca a Boccaccio. Umění a vzdělanost kvetly v té době na mnoha místech Itálie, ovšem nikde tolik jako ve Florencii. To se projevilo také v oblasti jazyka, kde florentské nářečí (toskánština) začalo být považováno za nadřazené ostatním a postupně se stalo spisovnou italštinou ((Procacci 1997: 98-99).

Období relativní svobody, stability a blahobytu skončilo vpádem francouzského krále Karla VIII do Itálie na podzim roku 1494. Záminkou pro vpád bylo pozvání milánského vévody Ludovica Sforzy, který se obával o svůj nezákonně získaný trůn, jež vzbuzoval závist mocných sousedů v čele se synem Lorenza Pierem de Medici, který postrádal moudrost i státnické schopnosti svého otce. Francouzský král se chopil nabízené příležitosti, sestavil vojsko a vtáhnul do Itálie. Italská města a státy té doby si díky svému bohatství mohly dovolit

najímat žoldnéřské armády namísto sestavování vojska z řad vlastních občanů. Žoldnéřská vojska byla ovšem nespolehlivá a při pohledu na dobře organizovanou francouzskou armádu se většinou prostě rozutekla. Karel VIII. tak bez většího odporu postupoval Itálií na jih, většina měst mu raději zaplatila výkupné a připravila slavnostní uvítání, než aby se pokusila bojovat. Když přitáhl k Florencii, ustrašený Piero de Medici mu sám nabídl tak vysoké výkupné, že byl po vyslechnutí podmínek ostatními vlivnými měšťany i se svou rodinou z Florencie vyhnán. Karel VIII. byl z Itálie vytlačen až po dobytí Neapole v roce 1495, když se proti němu se Španělskou podporu Italové v čele s papežem a Benátčany konečně spojili (Prezzolini 1999: 35-39).

Ve Florencii se mezitím po vyhnání Medicejských dostal k moci dominikánský mnich Girolamo Savanarola, který z Florencie začal vytvářet de facto teokratický stát. Zvolení fanatického kazatele Savanaroly, jež byl známý svými plamennými projevy o zkaženosti světa a církve a přicházející zkáze, do čela florentské republiky bylo rezonancí zvýšené pověrčivosti lidí s blížícím se koncem století. Savanarola ztratil odchodem Francouzů z Itálie roku 1495 svého nejmocnějšího spojence, ale přes nepřátelství papeže Alexandra VI. – kterého neúnavně kritizoval – a přes nevyplněná proroctví, která hlásal, se udržel až do roku 1498, kdy byl konečně sesazen a popraven (Procacci 1997:102-105). Samotná florentská republika se udržela až do návratu Medicejských roku 1512, přičemž právě v tomto období po popravě Savanaroly v ní aktivně působil Niccolo Machiavelli.

Výsledným dojmem, který Evropa získala z průběhu tažení Karla VIII., bylo, že hospodářsky vyspělá a bohatá Itálie je vojensky slabá, a že je možné její bohatství získat pro sebe, a to i přesto, že Karel VIII. neuspěl (Prezzolini 1999: 39). Není tedy divu, že jeho následník Ludvík XII. se rozhodl jeho italské tažení zopakovat. Chtěl se ovšem vyvarovat chyb svého předchůdce a proto si před začátkem tažení našel silného spojence v Benátkách. Karel VIII. se totiž nemusel z Itálie stáhnout ani tak proto, že by byl rozhodujícím způsobem poražen v bitvě, ale spíše proto, že padnul za oběť proměnlivé italské diplomacii. V roce 1495 se totiž proti němu postavila i značná část států, které s ním při jeho tažení na jih jen o půl roku dříve spolupracovaly. A tak se v roce 1499 Ludvík XII., jehož prvním cílem bylo získání

Milánského vévodství, spojil s Benátkami a se Švýcary. Tato první část jeho tažení, pomineme-li fakt, že Milán musel kvůli vzpouře dobývat nadvakrát, zafungovala bezchybně. Potíže nastaly, když pomohl papeži Alexandru V., respektive jeho synovi Caesaru Borgiovi dobýt Romaňu, a když se proti Neapolskému království spojil se Španěly. Jak totiž později napsal Machiavelli ve svém *Vladaři*, Ludvík XII. tím pozval do Itálie dalšího mocného evropského krále a posílil již tak dost silný regionální stát na úkor svých vlastních slabých spojenců v severní a střední Itálii. Jeho poslední a největší chybou pak bylo podle Machiavelliho připojení se k papežem vyhlášené Cambraiske lize proti Benátkám – svému jedinému zbývajcímu spojenci (Machiavelli 2001: 24-25). Když se byl tedy Ludvík XII. po bitvě u Ravenny v roce 1512 nucen z Itálie stáhnout, nejen, že si nepodržel žádnou ze svých italských držav, ale ještě zapříčinil připadnutí jižní Itálie pod vliv Španělska a posílení světské moci Církevního státu. V severní Itálii došlo kromě toho i k dalším významným změnám. Ve Florencii padnul na Francii závislý republikánský režim, jemuž sloužil Niccolo Machiavelli, a došlo zde k restauraci Medicejských. Milánské vévodství připadlo po porážce Ludvíka XII. na čas pod nadvládu Švýcarů a již definitivně ztratilo svou samostatnost. Jediný stát z tehdejší Italské ligy, který se zachoval v takřka původní podobě a udržel si svou prestiž, tak byly Benátky, i když historici se shodují, že právě v této době je potřeba hledat počátek jejich stagnace a úpadku (Procacci 1997: 106-109).

Po skončení tažení Ludvíka XII. nastalo pro Itálii několik let relativního klidu a prosperity. Toto období pontifikátu medicejského papeže Lva X. bylo dobou největšího rozkvětu italského duchovního života. Lev X. neměl bojovnou povahu svých předchůdců a tak se smířil i s znovuobsazením Milána novým francouzským králem Františkem I. v roce 1515. Krátké období klidu bylo ovšem záhy ukončeno nástupem Karla V. na španělský a v roce 1519 i na říšský trůn. Karel V., dědic všech habsburských držav v Evropě potřeboval získat Lombardii k propojení svých držav. To naopak nechtěl v žádném případě dovolit francouzský král František I., který by pak byl Habsburky zcela obklíčen. V Německu mezitím propukla reformace, což pozici Karla V. ještě zkomplikovalo. Roku 1525 tak bylo zahájeno nové kolo Španělsko-Francouzského konfliktu, které začalo strhujícím vítězstvím císařských vojsk. Karlovo vítězství mu ovšem poskytovalo takovou převahu, že přimělo italské státy spojit se s Františkem I. v lize namířené proti Karlovi V. Císařská vojska měla přesto i během roku

1527 stále navrch. Když však během tažení na Řím přišla díky sérii náhod o dva velitele v krátkém časovém sledu, proměnila se neorganizovaná banda, která udělala něco neslýchaného a Řím vyplenila. Vyplenění Říma částečně luteránskými vojsky se současníkům jevilo jako boží trest za zkaženost a úpadek církve. Tato událost byla nejsilněji reflektována ve Florencii, odkud pocházel Savonarola, nejzářnější z renesančních papežů Lev X. i vládnoucí papež Klement VII. Z města byli vyhnáni Medicejští, znovu byla vyhlášena republika a ve městě znovu zavládla atmosféra republikánské a náboženské obnovy z počátku Savonarolovy vlády. Tato takzvaná druhá florentská republika ovšem vydržela pouze do roku 1530, kdy bylo město po kongresu a korunovaci Karla V. rukou papeže v Bologni dobyto a definitivně restaurováni Medicejští (Procacci 1997: 109-118). K těmto událostem už ovšem došlo po Machiavelliho smrti, jelikož ten zemřel krátce po vyhlášení druhé florentské republiky v roce 1527.

1. 2. Život a veřejné působení Niccola Machiavelliho

Itálie Machiavelliho života byla tedy místem velkého bohatství, kulturního a duchovního rozvoje, ale i bouřlivých konfliktů, válek a neustále se měnící diplomatické situace. Podívejme se nyní blíže na roli samotného Machiavelliho v tomto obrovském mumraji. Niccolo di Bernardo dei Machiavelli se narodil 3. května 1469 ve Florencii, kde také vyrostl a získal vzdělání (Prezzolini 1999: 14). Machiavelli pocházel ze starého rodu střední třídy. Jeho otec Bernardo byl advokátem, stejně jako se jím později stal Niccolo. Ani jeden z nich ovšem toto povolání po většinu života nevykonával (White 2006: 20-22). Niccolo Machiavelli se už jako mladý naučil latině, pro kterou jevil přirozený talent a s jejíž pomocí se věnoval studiu spisů starého Říma, mimo jiných také historika Tita Livia. Nejvíce však jeho vzdělání napomohl Marcello Adriani, který ho ovlivnil svým obratným řečnictvím a cynickým názorem na lidskou povahu, a který také později napomohl Machiavelliho jmenování do úřadu sekretáře válečné rady deseti (Prezzolini 1999: 14-21). K tomu ovšem došlo až po prvním vpádu Francouzů do Itálie roku 1494, vyhnání Medicejských a po čtyřletém období teokratické vlády dominikánského mnicha Savonaroly, s jehož názory Machiavelli příliš nesouhlasil. O Machiavelliho působení do roku 1498 se mnoho neví s výjimkou toho, že vystudoval Studio Fiorentino, a že jistou dobu působil na dvoře Medicejských, v jejichž básnické sbírce byl také vydán minimálně jeden jeho sonet. Nicméně pro jeho myšlenky a

dílo je klíčové zejména období po popravě Savanaroly, kdy se do veřejných úřadů dostala řada nových lidí, včetně právě Niccola Machiavelliho (White 2006: 20, 40-53).

Devětadvacetiletý Machiavelli byl tedy v červnu roku 1498 jmenován tajemníkem Druhého kancléřství a po roce ještě také tajemníkem Rady deseti pro válku. Z titulu tajemníka Druhého kancléřství měl na starosti zejména vnitrostátní záležitosti, ale z funkce tajemníka Rady deseti to byly především diplomatické cesty a zahraničněpolitické záležitosti včetně dohlížení nad vojenskými taženími republiky (White 2006: 55-61). Je ovšem třeba mít na paměti, že nejvyšší vládní pozice se skutečnou rozhodovací pravomocí byly vyhrazeny jenom velmi úzkému kruhu lidí s plným občanstvím, mezi které Machiavelli nepatřil. Machiavelli měl tedy z titulu svého úřadu jen vykonávací pravomoci a jednal vždy z pověření někoho jiného. Proto také jako úředník upřímně nabídl po pádu republiky své služby navrátilivším se Medicejským (Guarini 1999: 20-21).

Nehledě na přesný charakter jeho úřadu to bylo právě jeho působení v něm, které nejvíce ovlivnilo Machiavelliho myšlenky. Jakožto obratný řečník byl totiž Machiavelli často pověřován diplomatickými misemi ve jménu republiky. Na svých cestách potkal většinu nejvýznamnějších státníků své doby, jako papeže Julia II., císaře Svaté říše Římské Maxmiliána, francouzského krále Ludvíka XII. a především muže, který jako by byl ztělesněním Machiavelliho vladaře, syna papeže Alexandra VI., Caesara Borgiu, o němž ostatně ve *Vladaři* obsáhle pojednává (Hale 1990: 23). Ostatně setkání s nemilosrdným Caesarem Borgiou, který žít o něco déle měl slušnou šanci podmanit si velkou část Itálie, v roce 1502 bylo spolu s jeho první diplomatickou cestou do Francie roku 1500, kde se Machiavelli setkal s pohrdáním vůči své milované Florencii mimo jiné také kvůli neochotě tamních měšťanských elit řádně investovat do vojska, a slavným vojenským skandálem o rok dříve, kdy Florencií najatý žoldácký kapitán Paolo Vitelli zastavil útok na obléhanou Pisu poté, co byly proraženy hradby a město bylo hotovo se vzdát, začež byl Florent'any zavražděn, měly vůbec největší vliv na Machiavelliho myšlenky sepsané později ve *Vladaři* (Hale 1990: 25-28). Všechna svá největší díla – *Vladaře*, *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livie*, *Úvahy o umění válečném* a *Florentské letopisy* – sepsal Machiavelli až po skončení jeho působení ve vládních úřadech po pádu první florentské republiky roku 1512, nicméně velkou většinu zkušeností, na kterých pak spolu se studiem dějin starověkého

Říma stavěl, získal za svého působení v úřadu. Hlavně jeho diplomatická mise ve Francii Machiavellimu otevřela oči a naplno mu vyjevila rozsah italské krize (Marcu 1999:93-96). Mezi nejzásadnější přesvědčení, která v době svého působení v úřadu Machiavelli získal, patřilo to, že stát musí mít armádu složenou z vlastních občanů, má-li se udržet. Od tohoto přesvědčení ho neodradilo ani obrovské fiasko jím vytvořené florentské národní milice roku 1512 v Pratu, kde vojáci prchli bez jediného výstřelu, což vedlo k obrovskému masakru a plenění, a také urychlilo pád republiky, jejíž dny už byly po odchodu Francouzů z Itálie stejně sečteny (Prezzolini 1999: 69-71).

Machiavelliho dny ve státní správě skončily stejně náhle, jako začaly s pádem Soderiniho vlády po masakru v Pratu a návratu Medicejských. Niccolo Machiavelli nabídnul nové vládě své služby, ale na jeho nabídku bylo hleděno s nedůvěrou a přes vytrvalou Machiavelliho snahu se mu nedařilo získat žádný další úřad (White 2006: 168-169). Co víc, roku 1513 byl dokonce vězněn a mučen za domnělou účast na spiknutí, ale jelikož se skuteční spiklenci brzy přiznali, byl ještě téhož roku propuštěn z vězení, ale vyhoštěn z Florencie, což pro něj bylo málem tak strašné jako fyzické mučení (Prezzolini 1999: 78-81). Většinu svých zbývajících let tedy Machiavelli strávil na svém ospalém venkovském statečku, který sice pro vzdálenost od florentské a světové politiky z duše nenáviděl, ale na kterém napsal svá největší díla včetně *Vladaře* a *Rozprav o prvních deseti knihách Tita Livie* (Prezzolini 1999: 82-84). Jeho exil sice netrval věčně, ovšem vzhledem k nemožnosti zastávání jakéhokoli úřadu setrval na venkově i po jeho skončení. (Prezzolini 1999: 99) Návrat do politiky mu sice byl zapovězen, ale podařil se mu alespoň návrat do veřejného života jakožto spisovatel, pro což je dnes nejvíce znám. Dlouhá století neblaze proslulý *Vladař* vzniknul ještě roku 1513, zatímco *Rozpravy* vznikaly delší dobu a dokončil je až v roce 1519. Kromě *Vladaře*, *Rozprav o prvních deseti knihách Tita Livie* a *Úvah o umění válečném* sepsal také na pokyn medicejského papeže Lva X. obsáhlé *Florentské letopisy* (White 2006: 221-227), díky kterým se mu posléze podařilo vrátit se do společenského života, když byl dalším Medicejským papežem Klementem VII., novým pánem Florencie, jmenován do čela nově zřízené instituce Správců hradeb během válek Cognacké ligy roku 1526. Machiavelli ovšem stejně jako za Soderiniho časů sloužil váhavému a neschopnému pánu a Liga válku na celé čáře prohrála. Po porážce vojsk ligy a neblaze proslulém vyplenění Říma byli roku 1527 opět vyhnáni

Medicejští a znovu byla obnovena i florentská republika (White 2006: 239-247). Florentský vlastenec a republikán Machiavelli se rozhodl opět ucházet o křeslo sekretáře, ale byl drtivě odmítnut, pro něj bylo jenom 12 hlasů, zatímco proti bylo plných 555. Krátce poté, co ho zastihla zpráva o potupném odmítnutí, Machiavelli onemocněl a záhy – 21. června 1527 – zemřel (Prezzolini 1999: 119, 122, 127).

2. Machiavelliho politická filosofie a její interpreti

Jak již bylo uvedeno výše, Machiavelliho nejdůležitějšími díly jsou *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia* a *Vladař*. Problémem ovšem je, že zatímco *Vladař* je příručkou de facto absolutistického panovníka, v *Rozpravách* Machiavelli jednoznačně preferuje republikánské státní zřízení. Je to právě tento rozpor v jeho díle, který zapříčinil existenci tolika různých interpretací jeho díla, a díky kterému dosud neexistuje jediný uznávaný výklad Machiavelliho politického myšlení. Představení nejdůležitějších interpretací Machiavelliho se budu věnovat později, nejdříve se však podívejme na společné znaky Machiavelliho díla, které představují základ jeho filosofie.

2. 1. Základy Machiavelliho filosofie

Machiavelli svým dílem především reaguje na tehdejší politickou a společenskou situaci v Itálii. Jak bylo popsáno v první kapitole, Itálie Machiavelliho života, byla Itálií v krizi, se kterou se Machiavelli ve svém díle snažil vypořádat. Není tedy divu, že v centru jeho politického myšlení leží jeho přesvědčení o nutnosti aktivní účasti na politice. Tímto přesvědčen se Machiavelli odlišoval od většiny myslitelů své doby, kteří žili mimo politické dění v novoplatónských akademiích, a co se praktické politiky týká, preferovali nečinnost (Procacci 1997: 29-92, 114-115). Dalším klíčovým aspektem Machiavelliho filosofie byla racionalita. V rozporu s klasickou antickou tradicí i učením novoplatonismu se Machiavelli zabýval politikou jaká je, nikoliv jaká by měla být. Následkem tohoto přístupu došel Machiavelli k jednomu z postulátů svého politického myšlení, a sice k tomu, že člověk je

spíše špatný, než dobrý (Bronowski; Mazlish 1963: 52). Toto poznání, spolu s tím, že lidská povaha je v podstatě neměnná přináší dva zásadní momenty Machiavelliho filosofie. Zaprvé, jelikož je lidská povaha neměnná, lze se poučit z historie, jak se píše v úvodu první knihy *Rozprav* (Machiavelli 2001: 157-158). Zadruhé, jelikož je člověk špatný může či přímo musí proti němu někdy stát v rámci udržení se použít násilí, jak se ostatně píše na několika místech *Rozprav* (např. Machiavelli 2001: 175-176) i *Vladaře* (např. Machiavelli 2001: 28-29). Za toto přesvědčení bývá Machiavelli díky mylným interpretacím často zatracován. Machiavelli se totiž odchyluje od tradiční křesťanské morálky a namísto toho užívá vlastní politickou etiku, v níž nejvyšším dobrem je zachování státu, protože podle něj jen skrze stát je možné žít v svobodě a blahobytu. To ovšem neznamená, že by Machiavelli schvaloval svévolné užívání násilí, nic takového v jeho spisech pozorný čtenář nenajde. I v neblaze proslulém *Vladaři* najdeme Machiavelliho přesvědčení, že násilí je třeba používat jen v nejnnutnější míře, nicméně že je třeba postupovat rázně a násilí se nezaleknout, protože pokud se nepoužije, když je zapotřebí, vede zpravidla k násilí většímu někdy později (Machiavelli 2001: 38-39). Právě ráznost, ochota a schopnost jednat, když je tomu zapotřebí, tedy to, co ve svých spisech nazývá *virtú*, je pro Machiavelliho klíčovou vlastností, kterou musí vladař respektive občané oplývat, má-li se stát udržet. *Virtú* Machiavelli staví do jakéhosi protikladu s *fortunou*, která představuje náhodu, štěstí či Boží zásah, zkrátka události, které člověk nemůže ovlivnit. Řada renesančních myslitelů připisovala totiž *fortuně* hlavní roli v politickém i jiném životě člověka. Dokonce i Machiavelli je toho názoru, že *fortuna* ovlivňuje výsledky lidského jednání zhruba z poloviny, je ovšem toho názoru, že „štěstí přeje připraveným“, a tedy čím více *virtú* má vladař nebo vedoucí představitelé republiky, tím menší je šance, že je srazí náhlá nepřízeň osudu (Machiavelli 2001: 71-73). Celý koncept *virtú* tedy představuje jakousi dynamičnost v politice. Dynamika je ostatně pro Machiavelliho politické učení typická. Dobové přesvědčení bylo, že nejdůležitější podmínkou úspěšnosti státu je klid a absence sporů mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva, jako tomu bylo například v Benátkách. Machiavelli naproti tomu vyzdvihuje spory mezi aristokracií a lidem, či v případě starověké Římské republiky mezi lidem a senátem, jako to, co posouvá stát kupředu a umožňuje mu dosáhnout velikosti (Machiavelli 2001: 165-167; Procacci 1997: 114).

2. 2. Interpretace Machiavelliho

V předchozí kapitole byly popsány hlavní momenty Machiavelliho učení, které se do určité míry objevují jak ve *Vladaři*, tak v *Rozpravách*, a které musí vzít v úvahu každý jeho interpret. Přes všechny tyto společné rysy vyznívají ovšem obě díla velmi rozdílně: „Zatímco první dílo se zdá obhajovat bezskrupulózní vládu všehoschopného kondotiéra a přístup k politice, který nese Machiavelliho jméno, z druhého díla na nás promlouvá odhodlaný republikán.“ (Znoj; Bíba 2011: 15). Výsledkem tohoto rozporu je existence takřka nepřeborné řady interpretací od marxistických, které tvrdí, že italská krize, kterou Machiavelli ve svém díle reflektoval, vznikla posunem výrobních vztahů (Dolgov 1986) po nacionalistické, kde hlavním Machiavelliho cílem byla sjednocená Itálie nehledě na formu sjednocení (Bauer 1940). Je samozřejmě třeba vzít v úvahu, kde a kdy takovéto interpretace Machiavelliho vznikly, nicméně samotná jejich existence dokazuje, kolika rozdílnými způsoby si lze jeho dílo vykládat.

Vrátíme-li se zpátky k serióznějším výkladům, zjistíme, že existují tři zásadní interpretační proudy. První z nich, který je charakteristický určitým zploštěním Machiavelliho díla, je založen na preferování buďto *Vladaře* anebo *Rozprav* a odmítání či zlehčování toho druhého. Posuzování Machiavelliho filosofie pouze na základě *Vladaře* bylo dlouhá století jasně převládající interpretací, která vznikla záhy po Machiavelliho smrti s nástupem reformace a protireformace a změnou myšlení tehdejšího člověka. Při posuzování pouze optikou *Vladaře* dochází většina interpretů k závěru, že Machiavelliho učení je prostě zlé a nemorální. V moderní době tuto interpretaci nejvíce prosazoval Leo Strauss (Strauss 1978; Strauss 1975). Za příklad opačného proudu může posloužit například Jean-Jacques Rousseau, „podle kterého Machiavelli tvrdil, že chce vzdělávat vladaře, ale ve skutečnosti vzdělává lid o pravé povaze vladařů. Machiavelli je přesvědčený republikán a *Vladař* je hořkou satirou názorně ukazující lidu nevýhody nerepublikánských zřízení.“ (Znoj; Bíba 2011: 18). Druhý interpretační proud tvrdí, že Machiavelli není ani republikán, ani stoupenec monarchistického zřízení, ale že v obou jeho hlavních dílech lze nalézt jednotící rovinu (Znoj; Bíba 2011: 18). Jednotících rovin existuje samozřejmě tolik, kolik je zastánců tohoto proudu. Patří mezi ně například Antonio Gramsci, který vidí jednotící rovinu v revolučním momentě Machiavelliho díla. Machiavelliho cílem je podle něj organizovat lid jako politickou sílu (Gramsci 1970). Třetí a

nejnovější interpretace je spjata se jménem Quentina Skinnera a takzvanou cambridžskou školou. Skinner přichází s myšlenkou, že Machiavelliho spisy je nezbytné vnímat jako součást delší tradice. Machiavelliho *Vladař* navazuje na takzvaná zrcadla vladařů, která radila vládcům jak vládnout (Znoj; Bíba 2011: 20). *Rozpravy* pak navazují na humanistické spisy zejména 14. století. Skinnerovy se totiž dle jeho slov podařilo odhalit svěbytnou intelektuální republikánskou tradici datující se od starověkého Říma až do renesanční Itálie (Skinner 1999).

V práci se nepřikláním z žádné z nastíněných interpretací a už vůbec se nesnažím nalézt nějakou jednotící rovinu v Machiavelliho díle, neboť to není cílem této práce. Cílem této práce je posoudit na základě *Vladaře*, *Rozprav* a historického kontextu zda Machiavelli dával přednost spíše řešení italské krize pomocí jediné silné osobnosti, či řešení republikánskému. Hlavních interpretací Machiavelliho díla jak sem je zde předestřel si jsem ovšem vědom a rozhodně se pokusím vyvarovat se preferování *Rozprav* nebo *Vladaře* na úkor toho druhého.

3. *Vladař* jako cesta z italské krize

Vladaře dokončil Machiavelli dříve než *Rozpravy*, v práci se proto věnuji nejprve jemu. Stalo se tak ještě v roce 1513, tedy stejném roce, kdy byl propuštěn z vězení. Spis napsal poté, co se uchýlil do exilu na svou venkovskou usedlost. Machiavelli tamní klidný život kvůli odříznutí od politického života a dokonce i zpráv o politickém těžko snášel, a tak nacházel útěchu alespoň v psaní. *Vladaře* sepsal jistě alespoň z části kvůli tomu, že doufal, že mu umožní návrat do politiky. Proto ho také roku 1516 věnoval novému vládcí Florencie Lorenzu de Medici, vnukovi slavného Lorenza Nádherného, který vládl Florencii Machiavelliho dětství. Tento tah mu ovšem nijak nepomohl, protože Lorenzo knihu nikdy nečetl a ta byla posléze vydána až po Machiavelliho smrti v roce 1532 (Bronowski; Mazlish 1963: 49).

Vladař je psán jako jakýsi manuál pro vládnoucího monarchu. Útlá knížečka je členěna do šestadvaceti kapitol, přičemž drtivá většina z nich nemá více než dvě stránky. Machiavelli zde

vládci pomocí příkladů jak ze současného dění přelomu 15. a 16. století, tak pomocí příkladů ze starověku ukazuje, jak vládnout, což v Machiavelliho pojetí znamená vybudovat a udržet silný stát. Na ani ne 60 stranách *Vladaře* je pokryto relativně velké množství témat od toho, jak postupovat při zavádění vlády v nově získaných knížectvích, přes to jakou armádu by měl vládce budovat a jakými vlastnostmi a schopnostmi by měl oplývat, až po to, jak se postavit nepříznivému osudu. Samostatnou kapitolu – doslova i obrazně – pak tvoří závěrečná část spisu nazvaná „Výzva k osvobození Itálie od barbarů.“ Z ní je totiž patrné, že si Machiavelli od Lorenza II. hodně sliboval. Lorenzo se s pomocí Machiavelliho rad totiž měl stát stejně výjimečným vládcem jako jeho děd a obnovit vládu Italů nad Itálií (Machiavelli 2001: 73-75).

Machiavellim vytčeného cíle měl Lorenzo dosáhnout především pomocí poučení se z historických příkladů, které mu Machiavelli ve *Vladaři* nabízí a pomocí *virtú*, jednoho z hlavních konceptů Machiavelliho filosofie. Z ostatních rad jsou nejdůležitější a nejznámější ty, které vzbudily největší pohoršení, a které pak daly vzniknout takzvanému machiavelismu, podívejme se na ně a na celý koncept machiavelismu blíže. Pod pojmem machiavelismus rozumíme povětšinou politickou doktrínu, která relativizuje morálku a staví moc panovníka nade vše ostatní. Panovník je zároveň oprávněn použít jakýchkoli prostředků k získání moci nebo k jejímu udržení. Tato doktrína cynického pragmatismu, která je dodnes známa pod názvem machiavelismus je ovšem založena na zkratkovité a útržkovité interpretaci vladaře, která ignoruje většinu knihy o zbytku Machiavelliho díla ani nemluvě. Ne, že by machiavelismus s Machiavellim vůbec nesouvisel, ostatně tradičně používané citace z vladaře jako ta ze sedmnácté kapitoly, kde se Machiavelli zabývá tím, zda je pro vladaře lepší být milován nebo obáván: „Lidé klidně ublíží tomu, koho milují, protože láska je morální závazek a ten pro svůj prospěch klidně poruší. Právě proto, že jsou špatní a slabí. Ale strach z trestu je přeci jen drží na uzdě.“ (Machiavelli 2001: 55), jsou skutečně autentické. Machiavelismus však přehlíží jednak rozbor a vysvětlení takových myšlenek, které se zpravidla nacházejí jen o několik vět dál, jako právě v sedmnácté kapitole *Vladaře*, Machiavelli zde říká: „Panovník má budit respekt, nikoli však strach, protože ten vede zase k nenávisti. A respekt si udrží potud, pokud nesáhne poddaným na majetek a na jejich ženy. Když už mu nezbyvá než někoho popravit, pak to musí pádně zdůvodnit.“ (Machiavelli 2001: 55). Právě 17. kapitola o shovívavosti a tvrdosti, jež začíná slovy: „Ideálem panovníky by vždycky měla být

shovívavost a lidskost, jenomže ne vždycky je to možné a prospěšné.“ (Machiavelli 1995: 76), velmi dobře vystihuje to, co se Machiavelli vládci snaží ukázat. Ideálem panovníka musí být udržení a ideálně expanze státu a on musí být ochotný a schopný udělat co je třeba.

Možná ještě kontroverznější než kapitola sedmnáctá jsou kapitoly patnáctá a osmnáctá. V patnácté kapitole, kterou začíná část *Vladaře* věnovanou vlastnostem a ctnostem panovníka, Machiavelli „začíná vykořeňovat velkou tradici“ (Strauss 1978: 59), jak píše Leo Strauss, čímž myslí Machiavelliho radikální útok na tradiční křesťanskou morálku. Machiavelli zde o panovníkových vlastnostech píše: „V čem jedni u něho vidí hospodárnost, druzí zas lakotu, v oprávněné přísnosti krutost, v soucitu slabost a zbabělost. Co jeden na něm považuje za účelné a praktické, druhý může mít za věrolomné a bezzásadové, ve velkorysosti lze vidět i lehkomyšlnost, v uzavřenosti a zdrženlivosti třeba pýchu a nafoukanost, přímost se může hodnotit jako mazanost, pevnost jako neústupnost, vážný člověk může někomu připadat jako morous a nelida, zbožný jako pokrytec a tak dále.“ (Machiavelli 2001: 52). Toto všechno o lidské povaze ale Machiavelli neříká prostě proto, aby ji popsal, ale spíše, aby panovníka připravil na to, jak si s tím poradit (Strauss 1995: 69). Proto také končí Machiavelli patnáctou kapitolu slovy: „chce-li být někdo dobrý a úspěšným vládcem, musí se především vyhýbat těm vlastnostem, které jeho moc ohrožují, a nesmí dát na lidské řeči. Vždyť šlechtnost by ho mohla v určité situaci uvrhnout do záhuby, a naopak, co na první pohled vypadá jako špatnost, může znamenat prospěch a bezpečnost pro celou zem.“ (Machiavelli 2001: 53). „Prospěch a bezpečnost pro celou zem“ – to pro Machiavelliho znamená udržení státu. Jak zdůrazňuje J. R. Hale, panovník je oprávněn jednat podvodně či použít násilí, ale jen když to vyžaduje státní zájem (Hale 1990: 31). Státní zájem je nejčastěji uskutečňován prostřednictvím politiky a Machiavelli politiku vidí především jako stálý boj o moc (Hale 1990: 29), jak dokládá následující citát: „Na tomto světě existují dva způsoby jednání: jedno je ve shodě se zákony lidskými, druhé se zákony přírodními. A když nestačí k dosažení cíle to první, pak se nedá nic dělat a musí se sáhnout i k druhému. Skutečný panovník musí ovládat obojí.“ (Machiavelli 2001: 56). S tím ostatně souvisí i Machiavelliho pojetí *virtú*. Jak již bylo předestřeno *virtú* v Machiavelliho pojetí není klasickou ctností, znamená v podstatě užitečnost a schopnost a ochotu jednat. S klasickou ctností neboli dobrem nemá mnoho společného, zjednodušeně řečeno, nezáleží příliš na tom, zda je panovníkovo konání morálně správné,

když je v zájmu státu (Strauss 1978: 242). „Machiavelliho rozlišení mezi dobrem a ostatními ctnostmi vede v protikladu dobra a ctnosti: zatímco ctnost je požadována u vládců a bojovníků, dobro je požadováno od obyvatelstva vykonávajícího mírumilovná povolání, nebo toto obyvatelstvo charakterizuje; dobro se stává jakousi strachem vyvolanou poslušností vládě, nebo dokonce špatností.“ (Strauss 1995: 70). Lid by měl podle Machiavelliho takovouto vládu přijmout, protože je realistická, a jediné realistická politika má naději na úspěch, navíc fungování takového státu, kde se lid jako celek bude mít dobře, je podle něj dostatečně vznešeným cílem, že stojí za to vytrpět případná příkoří jednotlivců (Gramsci 1970: 114-115).

Pokud mám tedy interpretovat *Vladaře* jako seriózní pokus o řešení italské krize a odmítnu premisu, že ho Machiavelli sepsal primárně s nějakým postranním účelem jak tvrdí některé interpretace – například jako „nové desatero“ (Strauss 1978: 71) a mistrnou machinací, která svým cynismem otrávila politické myšlení (Moulakis 2005: 249-253) – docházím k následujícímu. Pod vlivem výjimečných osobností typu Caesara Borgii a Lorenza Nádherného, se kterými se za svého života setkal, uvěřil Machiavelli alespoň na čas, že výjimečná osobnost na knížecím stolci, vybavená těmi správnými vědomostmi, které Machiavelli ve svém *Vladaři* poskytoval, může být cestou z italské krize. Takováto osobnost, vyzbrojená Machiavelliho poučkami, dostatkem *virtú* a jistě také přízní *fortuny*, by pak mohla osvobodit Itálii od barbarů, jak k tomu Machiavelli na konci *Vladaře* vyzývá, a navrátit jí ztracenou slávu a lesk vlády Lorenza Nádherného.

4. Rozpravy jako cesta z italské krize

Druhým a podle mnohých tím nejdůležitějším dílem Machiavelliho filosofie jsou *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livie*. Toto mnohem obsáhlejší dílo o třech knihách po devětapadesáti, jedenatřiceti a devětačtyřiceti kapitolách vznikalo přibližně v letech 1514-1518. Tuto knihu už Machiavelli nevěnuje žádnému panovníkovi, nýbrž dvěma ze svých přátel intelektuálů Cosimu Rucellaiovi a Zanobimu Buondelmontimu, z nichž ten druhý se roku 1522 podílel na republikánském spiknutí proti Medicejským (White 2006: 214-216,

229). Již z toho, komu byly *Rozpravy* věnovány, je patrný posun oproti *Vladaři*, nicméně o tom později, nejdříve se podívejme na vlastní obsah *Rozprav*.

Jak napovídá již samotný název, je Machiavelliho hlavním, ne však jediným, zdrojem a inspirací dílo římského historika Tita Livie. Titus Livius žil od roku 59 před Kristem do roku 17 po Kristu. Na svém životním díle, dějinách Říma od založení města do současnosti, pracoval od roku 27 před Kristem po více než 40 let. Titus Livius byl současníkem a přítelem prvního římského císaře Octaviana Augusta, pro nějž také své dějiny psal. Nehledě na své přátelství s „prvním mezi rovnými“ jak byl Augustus nazýván, byl Titus Livius přesvědčeným republikánem a ve svém díle se především snažil zachytit velikost zmírající Římské republiky (Lendering – odkaz 1). Nejspíše z toho důvodu si ho Machiavelli vybral za svou primární inspiraci, neboť sám svoje *Rozpravy* tvořil za podobné situace, když po návratu Medicejských zmírala republika florentská. Livius své dílo organizoval do takzvaných dekád, tedy do oddílů po deseti knihách, prvních deset knih se zabývá dějinami Říma od jeho založení 753 před Kristem zhruba do roku 300 před Kristem (Lendering – odkaz 1). Machiavelliho hlavním cílem je načerpat ze starověké historie poučení pro dění v současné Itálii, jak píše v úvodu k první knize *Rozprav*: „Jsem smutný, když vidím, jak pouze zvnějšku obdivujeme, co vykonaly staré říše a republiky, králové, vévodové a zákonodárci, ale poučit se z jejich skutků nedokážeme. Nenajde se vladař nebo republika, vévoda či vojevůdce, který by se řídil příkladem starých národů při zřizování republiky, při spravování státu, při vládě v říši, v organizaci vojska nebo ve vedení války, v zákonodárství nebo při rozšiřování území. (...) Proto jsem uznal za vhodné napsat o všech Liviových knihách, jež zub času nezničil, a popsat všechno, co ze starých i novějších událostí považuji za bezpodmínečně nutné k jejich lepšímu pochopení.“ (Machiavelli 2001: 157-158). Machiavelliho *Rozpravy* se tedy primárně věnují dějinám starověkého *Říma*, i když Machiavelli místy zabrousí i do jiných oblastí starověkého světa jako například do Sparty, a tam, kde to uznává za vhodné, načrtává paralely s Itálií Machiavelliho života. První kniha *Rozprav* pojednává o tom, co se v Římě vykonalo na základě veřejného rozhodnutí, druhá se pak zaměřuje na rozhodnutí učiněná s cílem rozšířit římskou říši a třetí o skutcích konkrétních lidí, které přivedly Řím k velikosti.

Rozpravy jsou tedy rozsáhlým pojednáním a v rámci rozsahu této práce je nemožné se věnovat všem jeho aspektům. Zaměřím se proto především na odlišnosti od *Vladaře* a na momenty vztahující se přímo k řešení italské krize. Nejzásadnější změnou oproti *Vladaři* je pochopitelně posun od vlády jednoho muže k vládě mnoha. To ovšem neznamená, že by Machiavelli jasně preferoval demokracii, nejlepší je podle něj vláda smíšená (Jurđjević 2007), kdy se vládce (konzulové), elita (senát) a lid (pomocí tribunů lidu) vzájemně kontrolují, jako tomu bylo Římské republiky (Machiavelli 2001: 163-164). Ba naopak se naopak se v *Rozpravách* několikrát (např. Machiavelli 2001: 177-178) vymezuje vůči tyranům, za něhož by jeho vladař klidně mohl být považován. V *Rozpravách*, zdá se, už tedy Machiavelli nevěří ve vládu jednoho výjimečného muže, i když stále s podobnou osobností počítá, a to sice jako se zákonodárcem, jenž bude stát u založení republiky, jak tomu bylo v případě Říma a jeho prvních dvou králů Romula a Numy Pompilia (Machiavelli 2001: 178). K naučení lidu novým pořádkům vznikajícího je ovšem podle něj zapotřebí státního náboženství (Machiavelli 2001: 178-185). Z toho vyplývá Machiavelliho kritika katolické církve, která je přítomná i ve *Vladaři* (Machiavelli 2001: 47-48), ale v *Rozpravách* zaznívá obzvlášť silně. Katolická církev je totiž podle Machiavelliho vinna úpadkem Itálie, a to nejenom kvůli své zkaženosti, ale i díky svému nadnárodnímu charakteru (Laššuth 2011: 293-297; Scott; Sullivan 1994: 87), který neumožňuje použít náboženství k politickým účelům ve stejném duchu, jako to dělali staří Římané, ale především proto, že v občanech neposiluje ty správné hodnoty. Křesťanství nás totiž učí pokorně snášet pozemská příkoří namísto toho jak se oněm příkořím postavit. Křesťanství v lidech neposiluje hodnoty jako patriotismus, odvahu a *virtú*, kterých je zapotřebí pro obranu vlastní svobody (Laššuth 2011: 298-299).

Tím se dostávám k dalšímu velkému tématu *Rozprav*, jímž je svoboda. O tom, co to znamená být svobodný, hovoří Machiavelli hned v prvních kapitolách *Rozprav*. Podle Machiavelliho mají elita i lid rozdílné pojetí svobody. Takzvaní *grandiové*, jejichž cílem je získat moc, chtějí při usilování o moc získat maximálně svobodní a nikým neomezovaní a vyhnout se potupě. Na druhé straně jsou běžní občané, kteří chtějí hlavně žít bezpečně a nebyť utlačovaní (Skinner 2011: 91). Aby mohli být svobodní lidé, musí být svobodné společenství. Svobodné společenství neboli obecné blaho, které umožňuje obyčejným občanům žít beze strachu, a výjimečným občanům dosáhnout pomocí své *virtú* velkých činů, je tedy v Machiavelliho

pojetí podle Skinnera (Skinner 2011: 93-94) zásadní podmínkou životaschopnosti a velikosti státu. Svobodné společenství může teoreticky vzniknout i v monarchii, ale Machiavelli se k této možnosti v úvodu druhé knihy *Rozprav* staví skepticky: „To co činní obce velkými, není sledování individuálního dobra, ale obecného dobra. A nelze pochybovat o tom, že ideál obecného dobra je zachováván pouze v republikách, neboť vše se v nich činí se záměrem jej dosáhnout.“ (citováno z Skinner 2011: 94).

Jenom svobodné společenství může dosáhnout velikosti. Zbývá tedy zodpovědět, jak dosáhnout svobodného společenství. Odpověď, kterou nám Machiavelli ve svých *Rozpravách* předkládá, zní pomocí dobrých zákonů a morálky obyvatelstva (Machiavelli 2001: 160). Dobré zákony byly především takové, které ochraňovaly svobodu a republikánské zřízení pomocí toho, že umožnily, aby se jednotlivé skupiny obyvatelstva mohly navzájem kontrolovat. V římském případě šlo především o senát a lid, jejichž vzájemné spory svou dynamikou napomohly Římu k velikosti (Machiavelli 2001: 164-166). Někteří dnešní interpreti Machiavelliho zde především zdůrazňují pozitivní efekt lidové kontroly elit, jež toto zřízení mělo (McCormick 2003: 617). Co se týká morálky občanů, jde o naprosto zásadní podmínku fungování režimu, někteří dnešní interpreti Machiavelliho jdou tak daleko, že nacházejí spojitost mezi fungováním takového republikánského režimu a pravdomluvností v politice (Martínek 2011: 278).

Když na okamžik zcela odhlédnu od *Vladaře* a podívám se na *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livie* jako na možnou cestu z italské krize, shledávám následující. *Rozpravy* jsou dílem přesvědčeného republikána a italského patriota, který viděl cestu ze současné krize pomocí přebudování, či znovu vybudování italských republik po římském vzoru. Ctnostní občané, kterým byly také spisy věnovány, se měli, nastane-li k tomu někdy příležitost, pokusit vybudovat pevné zákony a instituce, které by umožňovaly existenci svobodného společenství a dalšího rozvoje republiky. Jak ovšem vyplývá z pesimistického tónu Machiavelliho věnování, sám autor příliš nevěřil, že taková příležitost někdy nastane (Machiavelli 2001: 155-156).

5. Dvě cesty z italské krize

Obě z nejslavnějších Machiavelliho děl nabízí cestu ze soudobé italské krize. Které z nich – republikánské či monarchistické – dával však sám Machiavelli nakonec přednost? Vzhledem k celkové rozporuplnosti samotného Machiavelliho díla i jeho interpretací není žádným velkým překvapením, že ani na tuto otázku neexistuje jedna všeobecně uznávaná odpověď. Právě naopak, jak už to tak u Machiavelliho bývá na tuto zdánlivě A nebo B otázku existuje odpovědí celá řada. Souvisí to samozřejmě s interpretací Machiavelliho díla jako celku jak jsem již předestřel ve druhé kapitole. Leo Strauss by jistě tvrdil, že jednoznačně řešení pomocí vlády jednoho muže, naproti tomu Rousseau by jistě tvrdil opak. Bronowski a Mazlish (1963:62) pak například tvrdí, že Machiavelli ač založením republikán by dal přednost monarchistickému řešení, neboť tomu dobová situace jednoduše více nahrávala. Relativně značné množství autorů by zřejmě v odpověď na tuto otázku přišlo s tezí, že Machiavellimu by to bylo koneckonců jedno, pokud by cesta z italské krize vedla ke sjednocení Itálie (Bauer 1940; Gramsci 1970; Holler 2009). Pro tuto práci je důležité to ale především proto, že to znamená, že odpověď na výzkumnou otázku nelze pevně zakotvit v sekundární literatuře a je třeba prostě přijít s odpovědí založené na vlastní interpretaci Machiavelliho díla.

Moje odpověď je tedy následující. Domnívám se, že Machiavelli by dal přednost spíše republikánskému řešení italské krize. Důvodů mám pro toto přesvědčení několik a zakládám je především na politicko-historickém kontextu a vyznění vlastního Machiavelliho díla. Předně, *Vladař* vznikl dříve než *Rozpravy* a je tedy logické, že větší váha by se v tomto případě měla přikládat jeho pozdějšímu dílu. Navíc Machiavelliho věnování v *Rozpravách*, kde se říká: „Spisovatelé svá díla většinou věnují vladařům a zaslepeni ctižádostí a chamtivostí je vychvalují za vynikající vlastnosti, ačkoliv by si zasloužili za lecjaký špatný skutek i pokárat. Nevybral jsem si vladaře, abych se vystříhal stejného omylu, nýbrž muže, kteří by pro své zkušenosti a ctnosti měli právo stát se prvními muži ve státě. Nevybral jsem si ty, kdo by mi mohli nabídnout pocty, bohatství a úřady, kdyby chtěli, nýbrž muže, kteří by tak bezpochyby učinili, kdyby mohli. Vždyť po zralé úvaze víme, že ctít a chválit musíme ty, kdo štedří jsou, a nikoli ty, kdo štedří nejsou, ale mohli by být. Musíme si vážit těch, kdo

umějí vládnout, a nikoli takových, kteří vládou, ale neumějí to.“ (Machiavelli 2001: 155). Machiavelli tedy, zdá se, nejen, že už nevěří v existenci výjimečného vladaře v soudobé Itálii, ale navíc tu můžeme pozorovat i určitou míru sebereflexe, neboť to, co u ostatních spisovatelů kritizuje, jen o několik let dříve sám udělal. Zároveň je třeba mít na paměti, že během těch pár let, co uplynuly mezi dopsáním *Vladaře* a *Rozprav* nejen, že Lorenzo II. a ani žádný jiný vládce s italskou krizí nic neudělali, naopak se situace francouzským znovuobsazením Lombardie v roce 1515 ještě zhoršila. Machiavelli měl tedy pro ztrátu víry ve vládu jednoho muže – pokud ji kdy měl – pádné důvody. V *Rozpravách* jsou ovšem přítomné i další pasáže, které jsou zřejmě přímou reakcí na *Vladaře*. Machiavelli zde totiž opouští celý koncept vlády jednoho muže a zejména jednoho rodu. Píše o tom, jak snadno může slabý následník ztratit vše, co jeho předchůdce získal a republika s volenými skvělými muži v čele má tak vždy výhodu. „Dva energičtí vladaři po sobě, jako Filip Makedonský a jeho syn Alexandr Veliký, si dokáží podmanit půl světa. Tím spíš toho může dosáhnout republika, která si může postavit do čela ne jednoho nebo dva, ale hned několik skvělých mužů (Machiavelli 2001: 192). Na jiném místě *Rozprav* Machiavelli píše: „Zkušenost historie dále praví, že tam, kde se na vládě podílí lid, dosahují státy rychlejšího pokroku než v režimech absolutistických.“ (Machiavelli 2001: 236) a dokonce, že: „Ve společnosti, která ctí zákon, je lid stejně moudrý a stálý jako panovník.“ (Machiavelli 2001: 236). Celé *Rozpravy* jsou tedy vlastně systematickou argumentací ve prospěch republiky, zatímco *Vladař*, je, zamyslíme-li se nad tím, pouhým návodem pro panovníka, z tohoto a všech ostatních uvedených důvodů se tedy domnívám, že Machiavelli by dal přednost republikánskému řešení italské krize.

Závěr:

Po důkladném srovnání Machiavelliho *Vladaře* a *Rozprav o prvních deseti knihách Tita Livie* jakožto dvou možných cest z italské krize v historicko-politickém kontextu jsem dospěl k závěru, že Machiavelli dával přednost republikánskému řešení, jak o něm píše v *Rozpravách*. K tomuto přesvědčení mě přivedly jednak historické souvislosti – fakt, že *Rozpravy* byly napsány až po *Vladaři* a určitým způsobem se proti němu vymezují – a potom hlavně některé pasáže *Rozprav*. Už z věnování *Rozprav*, jak jsem je citoval v páté kapitole,

podle mě vyplývá, že Machiavelli určitým způsobem přehodnotil svůj názor a možná dokonce věnování *Vladaře* Lorenzovi II. lituje. Kromě toho Machiavelli ve všech třech knihách *Rozprav* systematicky uvádí argumenty ve prospěch republikánského zřízení, přičemž některé z nich popírají předchozí závěry *Vladaře*. Machiavelli tedy podle mě v době dokončení *Rozprav* ztratil víru v řešení italské krize skrze jednoho výjimečného knížete a dával nadále jednoznačně přednost pozvednutí Itálie pomocí zavedení pevných republikánských institucí po vzoru starověkého Říma. Otázkou ovšem zůstává, jak přesně by měly takové instituce vypadat, protože v tomto směru jsou Machiavelliho závěry poněkud vágní.

Summary:

The paper studies and compares Machiavelli's *The Prince* and *Discourses* as two possible ways out of the Italian crisis of end of 15th and beginning of 16th century with the aim of finding the one Machiavelli himself would prefer. *The Prince* offers an authoritarian solution through the rule of one extraordinary man while *Discourses* come up with republican solution. In this paper I argue that Machiavelli prefers the republican way as it's described in the *Discourses*. There are three main reasons leading me to that assumption. Firstly, *Discourses* were written after *The Prince*, it is then only natural to assume that they better reflect the author's final view. Secondly, in the dedicatory letter at the beginning of *Discourses* Machiavelli suggests he had lost faith of the existence of such extraordinary ruler in the contemporary Italy and perhaps even that he regrets dedicating his *The Prince* to Lorenzo de Medici. Lastly, some chapters of *Discourses* seem to react on what Machiavelli said in *The Prince* and mostly rethink it. Not the virtues of one ruler but the virtues of many extraordinary men under the republican constitution are the final answer and Machiavelli's way out of the Italian crisis.

Bibliografie:

Primární zdroje:

MACHIAVELLI, N. (2001). *Úvahy o vládnutí a vojenství: Vladař, Úvahy o umění válečném a Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia*. Přeložil a předmluvu napsal Josef Hajný. Praha: argo. 343 s.

Monografie:

BAUER, F. (1940). *Machiavelli a machiavelismus*. Praha: Václav Petr. 41 s.

BRONOWSKI, J.; MAZLISH, B. (1963). *The Western Intellectual Tradition: From Leonardo to Hegel*. London: Penguin books. 578 s.

DOLGOV, K. (1986). *Esej o filozofii moci*. Bratislava: Tatran. 182 s.

GRAMSCI, A. (1970). *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu*. Praha: Svoboda. 395 s.

MARCU, V. (1999). *Machiavelli: Die Schule der Macht*. Frankfurt am Mein: Fischer Taschenbuch Verlag. 287 s.

STRAUSS, L. (1978). *Thoughts on MACHIAVELLI*. Chicago: The University of Chicago Press. 345 s.

STRAUSS, L. (1995). *Eseje o politické filosofii*. Praha: OIKOYMENH. 111 s.

PREZZOLINI, G. (1999). *Život Niccola Machiavelliho: učitele vládařů*. Praha: FAUN. 137 s.

PROCACCI, G. (1997). *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 493 s.

WHITE, M. (2006). *Machiavelli: Nepochopený muž*. Praha: BB/art. 294 s.

Sborníky:

BOCK, G.; SKINNER, Q.; VIROLI, M. (eds.). (1999). *Machiavelli and Republicanism*. New York: Cambridge University Press. 316 s.

HALE, J. R. (1990). Machiavelli and the Self-sufficient State. In THOMSON, D (ed.). *Political Ideas: The study of the most significant and fundamental ideas of eminent European political thinkers of the last five hundred years*. London: Pinguin Books. s. 22-33.

GUARINI, E. F. (1990). Machiavelli and the crisis of Italian republics. In BOCK, G.; SKINNER, Q.; VIROLI, M. (eds.). *Machiavelli and Republicanism*. New York: Cambridge University Press. s. 17-40

LAŠŠUTH, J. (2011) Machiavelli a omezení konfliktu. In ZNOJ, M.; BÍBA, J. a kol. *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia. s. 281-324.

MARTÍNEK, E. (2011). Lež v politice a romantický republikanismus u Machiavelliho. In ZNOJ, M.; BÍBA, J. a kol. *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia. s. 263-279.

SKINNER, Q. (1999). Pre-humanist origins of republican ideas. In BOCK, G.; SKINNER, Q.; VIROLI, M. (eds.). *Machiavelli and Republicanism*. New York: Cambridge University Press. s. 121-141.

SKINNER, Q. (2011). Idea negativní svobody. In ZNOJ, M.; BÍBA, J. a kol. *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia. s. 77-110.

ZNOJ, M.; BÍBA, J. a kol. (2011). *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia. 456 s.

ZNOJ, M.; BÍBA, J. (2011) Machiavelli v současné politické teorii a naše diskuze. In ZNOJ, M.; BÍBA, J. a kol. *Machiavelli mezi republikanismem a demokracií*. Praha: Filosofia. s. 13-38.

Periodika:

JURDJEVIC, M. (2007). Machivelli's Hybrid Republicanism. *The English Historical Review* [online], roč. 72, č. 499, s. 1228-1257 [cit. 19. 7. 2012]. Dostupný z WWW: <http://ehr.oxfordjournals.org/content/CXXII/499/1228>.

MOULAKIS, A. (2005). Leo Strauss and Eric Voegelin on Machiavelli. *European Journal of Political Theory* [online], roč. 4, č. 3, s. 249-262 [cit. 19. 7. 2012]. Dostupný z WWW: <http://ept.sagepub.com/content/4/3/249>.

SCOTT, J. T.; SULLIVAN, B. (1994). Patricide and the Plot of the Prince: Cesare Borgia and Machiavelli's Italy. *The American Political Science Review [online]*, roč. 88, č. 4. s. 887-900 [cit. 20. 7. 2012]. Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/2082714>.

MCCORMICK, J. P. (2003). Machiavelli against Republicanism: On the Cambridge School's „Guicciardinian Moments.“ *Political Theory [online]*, roč. 31, č. 5, s. 615-643 [cit. 21. 7. 2012]. Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/3595689>.

HOLLER, M. J. (2009). Niccolò Machiavelli on Power. *RMM [online]*, roč. 0, s. 335-354 [cit. 21. 7. 2012]. Dostupný z WWW: http://www.rmm-journal.de/downloads/025_holler.pdf.

Internetové zdroje:

ODKAZ 1 – LENDERING, J. Livy [online]. *Článek o římském historikovi Titu Liviovi*. Webová stránka o starověké historii holandské historičky Jony Lenderingové. Dostupné z <http://www.livius.org/li-ln/livy/livy.htm>. Staženo 20. 7. 2012. Poslední update 22. 7. 2012.